

УДК 338.2(477)+631.15+65.011.44

Фарафонова Н. В.

*к. е. н., завідувач кафедри фінансів,**Житомирська філія Київського інституту бізнесу та технологій*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ

У статті проаналізовано методологію визначення економічної безпеки та визначено її місце в загальній стратегії функціонування підприємства. Проаналізовано структуру та зміст функціональних складових економічної безпеки підприємства та обґрунтовано їх значення для забезпечення підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, функціональні складові економічної безпеки підприємства, сільськогосподарські підприємства

Постановка проблеми. Інтеграція України в глобальний економічний простір передбачає модернізацію сучасної фінансово-економічної системи, внаслідок якої передбачається перехід ринкових суб'єктів на новий рівень взаємовідносин та нівеляція традиційних географічних меж. При цьому умови функціонування підприємств у ринковому середовищі стають більш жорсткішими за рахунок розширення кола ймовірних загроз і небезпек, що підвищують рівень ризиковості провадження підприємницької діяльності, зростання невизначеності, посилення конкуренції. Особливо гостро дана ситуація відображається на вітчизняних виробниках сільськогосподарської продукції, які в процесі функціонування стикаються з рядом проблем, пов'язаних із особливостями їх діяльності, зокрема це залежність від природно-кліматичних умов, сезонності виробництва, недобросовісної конкуренції, корупції, рейдерства, недосконалого законодавства, інфляційних процесів, проблем із залученням зовнішніх джерел фінансування тощо. Тому, в умовах нестабільності політичного та економічного середовища функція безпеки є невід'ємною складовою забезпечення життєздатності кожного суб'єкта господарювання, зокрема в аграрній сфері економіки. Саме економічна безпека здатна забезпечити підприємству ефективне функціонування, економічну стабільність, розвиток та підвищення рівня його конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній науці активно розглядаються та широко висвітлюються проблеми, пов'язані з економічною безпекою суб'єктів господарювання. Науково обґрунтовані теоретико-методологічні аспекти, пов'язані з вищезазначеною дефініцією висвітлили в своїх наукових працях такі вчені-економісти, як О. В. Ареф'єва, М. А. Бендіков, С. В. Васильчак, С. М. Ілляшенко, В. І. Мунтіян, С. Ф. Покропивний, О. В. Раздіна та ін. Але не зважаючи на велику кількість теоретичних досліджень, не було достатньо повно обґрунтовано функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та зв'язки між ними. Зазначене свідчить про актуальність проведення даного дослідження.

Формування цілей статті. Враховуючи динамічні зміни зовнішнього економічного середовища функціонування суб'єктів ринку, розвиток інтеграційних процесів, що сприяють входженню України у глобальний економічний простір, та, як наслідок, необхідність пристосування підприємств до даних змін, постає необхідність всебічного аналізу дефініції «економічна безпека підприємства», дослідження функціональних складових економічної безпеки вітчизняних сільськогосподарських підприємств та чинників, що на них впливають.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню сутності поняття «економічна безпека підприємства» приділено достатньо уваги, але проблема в тому, що відсутня спільна думка науковців відносно його суті. Різноманітність підходів за змістом пов'язана як з динамічністю ринкового середовища, так і з існуванням різних методологічних підходів до визначення даної дефініції. Кожен із підходів характеризується як спільними, так і відмінними параметрами. Так, згідно силового підходу економічна безпека підприємства полягає в захисті комерційної таємниці підприємства, при чому ступінь надійності всієї системи збереження інформації визначається рівнем безпеки найслабкішої ланки, якою вважається персонал підприємства [1, 24, 27]. Згідно даного підходу економічна безпека суб'єкта господарювання розглядається у дуже вузькому розумінні та не враховує інші можливі внутрішні та зовнішні чинники, що можуть стати загрозою як для подальшої діяльності, так і для існування в майбутньому.

Враховавши те, що підприємство являє собою відкриту економічну систему та знаходиться в тісній взаємодії із зовнішнім середовищем, виділено наступний підхід, згідно якого економічна безпека підприємства визначається як захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко

усувати різного роду загрози або пристосовуватися до існуючих умов, що не позначиться негативно на його діяльності [4, 14, 15].

Наступні підходи, згідно яких економічна безпека підприємства розглядається в більш широкому розумінні, охоплюють різні сторони діяльності суб'єкта господарювання, чинники, що впливають на його функціонування та рівень забезпеченості різних складових потенціалу підприємства. Так, з позицій наявності та необхідності забезпечення конкурентних переваг суб'єкта господарювання економічна безпека підприємства визначається як наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням [3, 21]. Тобто наявність конкурентних переваг забезпечить підприємству певний рівень економічної безпеки.

Згідно ресурсно-функціонального підходу, економічна безпека підприємства трактується як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання виникнення загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства зараз і у майбутньому, а також як інструмент забезпечення досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику [8, 20].

Ряд дослідників ототожнюють економічну безпеку підприємства з його стійкістю та розвитком і визначають як кількісну та якісну характеристику властивостей суб'єкта господарювання, що відбиває здатність самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної загрози [6, 10, 19, 23].

З точки зору ефективності використання ресурсів, економічну безпеку підприємства визначають як стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей підприємства, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної ним місії [12, 25].

Наступний підхід поєднує економічну безпеку, розвиток бізнесу та визначає економічну безпеку підприємства як стан захищеності його життєво важливих і законних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз у різних протиправних формах, що гарантує його стабільний економічний й фінансовий розвиток, ефективну нейтралізацію негативних факторів та протидію їх впливу на всіх стадіях діяльності підприємства [5, 7, 11, 22].

З точки зору взаємозв'язку складових потенціалу підприємства та зовнішнього середовища, економічна безпека підприємства визначається як захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих і непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатністю підприємства до відтворення [4, 13].

На нашу думку, підприємство слід розглядати як елемент економічного простору, що знаходиться в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими елементами, змінює свою внутрішню будову залежно як від змін в середині простору, так і економічного простору в цілому. З цих позицій, економічна безпека підприємства – це система заходів захисту підприємства, що призводить до стабільного розвитку, зміцнення зв'язків між елементами та швидкої реакції на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища.

В нинішніх економічних умовах будь-яке сільськогосподарське підприємство знаходиться в умовах жорсткої конкуренції та ситуації невизначеності, непередбачуваності та ризиковості. На прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення економічної безпеки агропідприємства впливають зміни зовнішніх умов господарювання, зокрема законодавчо-правове поле, суспільно-політична ситуація в країні, взаємовідносини з іншими суб'єктами ринку та ін., а також ряд чинників фінансово-економічного, екологічного, соціального, організаційного характеру. На основі вищевикладеного визначено місце економічної безпеки підприємства в загальній стратегії його функціонування (рис. 1).

Отже, економічна безпека підприємства – це комплексне поняття, складна система взаємодії основних функціональних складових, ефективність яких посилює захист від існуючих чи прогнозованих загроз і небезпек та впливає на кінцеві результати діяльності. Дослідженню сутності функціональних складових економічної безпеки підприємства приділена значна увага [1, 2, 4, 9, 12, 16, 17, 18, 19, 26], при чому різні науковці пропонують різний склад функціональних складових, що відрізняються одна від іншої за своїм змістом і методами впровадження. Відмінність у поглядах все ж таки не заперечує той факт, що надійна економічна безпека підприємства вимагає комплексного та системного підходу до її організації. До основних функціональних складових відносять: силову, фінансову, техніко-технологічну, кадрову, інтелектуальну, інформаційну, ресурсну, ринкову, інтерфейсну, екологічну та політико-правову.

Рис. 1. Місце економічної безпеки підприємства в загальній стратегії його функціонування

Джерело: розроблено автором

Узагальнивши підходи до структури та змісту функціональних складових економічної безпеки підприємства, запропоновано розширену класифікацію, зображену на рис. 2. Враховуючи специфіку аграрної галузі, функціональні складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств об'єктивно необхідно уточнити і доповнити фінансово-страховою, виробничо-технологічною, логістичною, інформаційно-консалтинговою та продуктовою складовими.

Фінансово-страхова функціональна складова об'єднує в собі зміст як фінансової, так і страхової функціональної складової, що передбачає врегулювання відносин між підприємствами та страховими компаніями з приводу страхування майнових та фінансових ризиків, відповідальності, персоналу підприємства. Страхування передбачає запобігання або ж зменшення негативного впливу ймовірних ризиків на

фінансові результати діяльності, стійкість та незалежність підприємства.

Рис. 2. Структура та зміст функціональних складових економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Джерело: опрацьовано автором

Виробничо-технологічна функціональна складова передбачає забезпечення технологічної незалежності підприємства та досягнення високого рівня виробничого потенціалу, зокрема за рахунок оновлення на інноваційно-інвестиційній основі. Зважаючи на те, що одним з основних економічних ресурсів, від якого залежить процес і результат проведення сільськогосподарських робіт, є матеріально-технічна база агропідприємств, дана складова передбачає також і процес безперервного відтворення (як простого так і розширеного) основних засобів виробництва.

Логістична складова передбачає формування тісних двосторонніх взаємозв'язків (потоків), шляхом приведення в рух матеріальних, фінансових чи інформаційних потоків (закупівля, складське господарство, транспорт, постачання, виробництво, збут) як на мікрорівні (підприємство), так і макрорівні (між суб'єктами ринку).

Інформаційно-консалтингова складова полягає, з одного боку, в захисті власної інформації, зокрема конфіденційної, діловій розвідці, інформаційно-аналітичній роботі, в тому числі і з зовнішніми суб'єктами ринку, а з іншого боку, в аналізі, обґрунтуванні перспектив розвитку та використанні науково-технічних і організаційно-економічних рішень для потреб підприємства, а також передбачає ефективне інформаційно-консультаційне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників.

Сільське господарство є однією з основних галузей національної економіки, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Тому продуктова складова передбачає забезпечення відповідного рівня якості й конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, що призведе до зменшення імпортозалежності за окремими групами продуктів.

Реалізація кожної функціональної складової забезпечить досягнення надійного рівня економічної безпеки підприємства, що дозволить уникнути або ж зменшити наслідки фінансових криз та негативного впливу нових загроз і небезпек, забезпечить зміцнення потенціалу та створення перспектив розвитку, а також дасть можливість оцінити перспективи розвитку для досягнення стратегічних цілей діяльності підприємства.

Хоча економічна безпека кожного підприємства є індивідуальною, в сучасних ринкових умовах господарювання можна виділити ряд загальних зовнішніх і внутрішніх чинників, що мають негативний вплив на забезпечення надійності кожної із функціональних складових, зокрема:

– сучасний стан галузі (кількість сільськогосподарських підприємств протягом 2010-2014 рр. зменшилась на 3950 одиниць, з них середніх – на 24,5%, малих – на 8,0%;

частка підприємств, що у 2014 р. отримали прибуток становить 84,2%, при цьому абсолютна величина фінансового результату до оподаткування становить 51455,7 млн. грн. проти 30926,2 млн. грн. збитку, який отримали лише 15,8% сільськогосподарських підприємств);

– законодавчо-правова база (недосконалість законодавчої бази виражається її постійними змінами, наприклад скасований фіксований сільськогосподарський податок переноситься в єдиний податок, шляхом введення окремої (четвертої) групи платників єдиного податку – сільськогосподарських товаровиробників, а також неузгодженістю вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами і загальноприйнятими нормами ведення сільськогосподарської діяльності для виходу вітчизняних товаровиробників на закордонні ринки);

– недостатня і неефективна державна підтримка (наприклад, в державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року передбачено підвищити рівень зайнятості сільського населення та рівень середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до рівня, не нижче середнього в галузях національної економіки, але у 2014 р. рівень безробіття у сільській місцевості становив 9,5% проти 7,1% у 2010 р., а середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників сільського господарства становила 2556 грн., тоді як середнє значення в галузях національної економіки – 3480 грн.);

– занепад сільської місцевості (протягом останніх п'яти років чисельність наявного сільського населення зменшилась на 1,3 млн. осіб, зокрема ситуація загострюється міграцією молоді. Також варто відмітити незадовільний стан соціальної інфраструктури у сільській місцевості, причому із року в рік зменшувалися витрати на її функціонування);

– низька інвестиційна привабливість (частка прямих іноземних інвестицій в сільське господарство у 2014 р. в загальному обсязі інвестицій становила лише 1,3%, тоді як їх частка в промисловість становила 32,3%);

– низький рівень забезпеченості виробничими ресурсами (зростання вартості основних засобів пов'язано не з нарощуванням виробничих потужностей, а зі зростаючим диспаритетом цін на продукцію промисловості, зокрема, обладнання та сільськогосподарську техніку, що використовується в аграрному секторі економіки, та цін на сільськогосподарську продукцію, причому протягом 2010-2014 рр. кількість тракторів зменшилась на 13,2%, зернозбиральних комбайнів – на 18,2%, а ступінь зносу

основних засобів протягом останніх років має тенденцію до зростання і у 2013 р. становив 77,3%);

– рівень забезпеченості фінансовими ресурсами (брак власних коштів, проблематика залучення зовнішніх джерел фінансування через занадто високі ставки по банківським кредитам (постійне підвищення облікової ставки НБУ [29] призводить до подорожчання банківських кредитів) та незадовільний інвестиційний клімат в державі).

Висновки. Проблеми економічної безпеки галузі сільського господарства досить актуальні та вимагають негайного розв'язання шляхом активізації зусиль як з боку держави, так і власників підприємств. Враховуючи нинішню економічну ситуацію в країні та ринкові умови функціонування суб'єктів підприємництва, основними пріоритетними завданнями мають бути: державний протекціонізм в аграрній сфері, реалізація різних програм державної підтримки засобом адресної мотивації; залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій; підвищення рівня формування та використання основних виробничих засобів, включаючи землю, відповідно до їх нормативної потреби; залучення інновацій. Впровадження вищезазначених заходів забезпечить ефективне функціонування суб'єктів господарської діяльності, підвищення рівня їх конкурентоспроможності та посилить їх економічну безпеку.

Список використаної літератури

1. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – Монография. – К.: Издательский дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.
2. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 170 с.
3. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Белокуров. – Режим доступа: <http://www.safetyfactor.ru>.
4. Бендиков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. А. Бендиков // Консультант директора. – 2000. – №2. – С. 7-13.
5. Берлач А. І. Безпека бізнесу: [навч. посіб.] / А. І. Берлач – К.: Університет «Україна», 2007. – 280 с.

6. Васильчак С. В. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах [Текст] / С. В. Васильчак, А. І. Веселовський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20. – С. 98-105.
7. Гапак Н. М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки [Текст] / Н. М. Гапак // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка / ред. кол.: В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, Н. М. Гапак та ін. – Ужгород: УжНУ, 2013. – Вип. 3(40). – С. 62-65.
8. Економіка підприємства : підруч. / за ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 2-е, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
9. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління: монографія / З. Б. Живко. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 260 с.
10. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15-16. – С. 35-37.
11. Зацеркляний М. М. Основи економічної безпеки: [навч. посіб.] / М. М. Зацеркляний, О. Ф. Мельников. – К.: КНТ, 2009. – 337 с.
12. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
13. Кірієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / А. В. Кірієнко // Київський нац. екон. ун-т. – К., 2000.
14. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 48-56.
15. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
16. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 41-45.
17. Мацеха Д. С. Складові економічної безпеки підприємств малого бізнесу / Д. С. Мацеха // Вісник ХНУ. – 2007. – №4. Т.1. – С. 176-179.

18. Міщенко С. П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємств у ринковій економіці / С. П. Міщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 190-195.
19. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: Монографія / В. І. Мунтіян – К.: Квіц, 1999. – 464 с.
20. Прус Н. В. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства [Текст] / Н. В. Прус // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2011. – №3 (157). – С. 183-193.
21. Раздина Е. В. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. В. Раздина // Бизнес-информ. – 1997. – №24. – С. 63-65.
22. Соснин А. С. Менеджмент безопасности предпринимательства: [учеб. пособие] / А. С. Соснин, П. Я. Прыгунов – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2004. – 357 с.
23. Федоренко Р. М. Система управління ресурсами як основа забезпечення економічної безпеки / Р. М. Федоренко // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції, Київ, 16-17 травня 2001р. / Редкол.: І. І. Тимошенко (голова) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – С. 224-229.
24. Шаваев А. Г. Безопасность банковских структур / А. Г. Шаваев // Экономика и жизнь. – 1994. – № 16. – С. 11-12.
25. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / [В. С. Гусев, В. А. Демин, Б. И. Кузин и др.]. – СПб.: Очарованный странник, 2001. – 288 с.
26. Яременко О. Ф. Середовище підприємства як чинник небезпеки діяльності суб'єкта господарювання / О. Ф. Яременко // Вісник ХНУ. – 2006. – №5. - Т.2. – С. 144 – 150.
27. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М., 1997. – 185 с.
28. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (
29. Сайт НБУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647 ()

ФАРАФОНОВА Н. В. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ЕЕ ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ

В статье проанализирована методология определения экономической безопасности и определено ее место в общей стратегии функционирования предприятия. Проанализирована структура и содержание функциональных составляющих экономической безопасности предприятия и обосновано их значение для обеспечения повышения эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, функциональные составляющие экономической безопасности предприятия, сельскохозяйственные предприятия

FARAFONOVA N. V. ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND ITS FUNCTIONAL COMPONENTS

The article analyzes the methodology of determining the economic security and defines its place in the overall operation of the business strategy. The structure and content of the functional components of economic security and substantiate their importance for improving the efficiency of activity of agricultural enterprises is analyzed.

Keywords: economic security, functional components of economic security, agricultural enterprises.